

VAATEID VADJALASTEST JA ISURITEST

Ergo-Hart Västriik. Vadjalaste ja isurite usundi kirjeldamine keskajast 20. sajandi esimese pooleni: alliktekstid, representatsioonid ja tõlgendused. Dissertationes folkloristicae Universitatis Tartuensis 9. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007. 231 lk.

Ergo-Hart Västriik uurib oma doktori-töös vadjalaste ja isurite kirjeldusi alates keskajast kuni XX sajandi keskpaigani. Eeskätt on tähelepanu all vadjalaste ja isurite uskumuste ning rituaalidega seotu, ent põhimõtteliselt ka nende rahvaste kuvandi areng kõige laiemas mõttes. See tähendab, et Västriik analüüsib seda, kuidas on ettekujutused vadjalastest ning isuritest ajapikku kujunenud, kuidas need teaduslikud ja populaarsed kujutelmad on määratud erinevate ajastute mõtlemisstiilidest ning moodidest. Samas püüab autor tõlgendada ka eri aegade kirjelduste ning tegeliku elu võimalikke tõsiasjalisi seoseid (põhiliselt religiooniga seonduvat, aga riivamisi muudki, nt ühiskondlik-poliitilisi olusid, rõivastust).

Tuleb märkida, et Västriiku ettevõetud töö on küll geograafilise ning etnograafilise haarde poolest väga kontsentreeritud, ent töös kaetud ajaline dimensioon ning sisulise sügavuse püüdlused on julged ja printsiipsaalsed. Seda tööd kirjutades pole autor endale eriti armu andnud.

Esimene küsimusteriing, mille esile tõstaksin, seostub teooria ja metodoloogia põhjendatuse ning rakendamisega.

Töö teoreetilis-metodoloogilises sissejuhatuses (lk 14–16) ilmneb, et autor lähtub 1980. aastatel antropoloogias toimunud nn kirjandusliku pöörde ideestikust. Västriik rakendab kogumikust „Writing Culture” (1986) ning uue kultuuriajaloo esindajatelt pärinevaid

ideid oma allikate (ning allikaloojate) suhtes. Selles uurimistraditsioonis rõhutatakse uurija tegevust etnograafilise representatsiooni kujundamisel, võõraste kultuuride tõlkimise ja tõlgendamise problemaatikat ning „teise” kontseptsiooniga seotud küsimusi. Aga ka erilaadsete retooriliste võtete kasutamist etnograafilistes kirjeldustes, uurija autoriteedi kehtestamise viise, kultuurikirjeldaja positsiooni uurimisprotsessis, antropoloogi tegevuse mõjutust ajaloolisest, poliitilisest ja institutsionaalsest kontekstist, uurija konkreetset suhet uuritavaga, ajalooallikate tekstuaalset poolt, ajalookirjutust partikularismi ja universalismi problemaatika kontekstis.

Västriik vaatleb neid küsimusi oma töös kohati suurema, kohati väiksema järjekindlusega. Näib, et see on sõltunud allikainese laadist: õigeusu vaimulike XVI sajandi mitmekesised tekstid võimaldavad hargnevamat analüüsi, kuid näiteks luteri vaimulike napid kirjeldused XVII sajandil ei lase *writing culture* metodoloogiat täiel määral rakendada. Materjal hakkab autorile vastu või libiseb tal mõnevõrra eest.

Töö sissejuhatuses kasutab Västriik vahel minavormi, vahel justkui distantseerub kirjutatust („usundikirjeldusi vaatlen”, „töös vaadeldakse”, „töös on analüüsitud”). Selline hüplikkus on kummaline just valitud *writing culture* metodoloogia valguses, mis eeldab autori jõulist ning ühemõttelist tekstis kohalolemist. Samas esineb see probleem ainult sissejuhatuses, edaspidi „kaob autor tekstist” täielikult (mis on teatud mõttes ka mõistetav, sest töö põhiosad ei põhine Västriiku enda välitööde materjalidel, vaid vanematel allikatel ja uurimustel). Töö kaitsmisel ilmnes, et autori positsioonivahetamine on hoolikalt läbi kaalutud teadlik tege-

vus. Kõike lihtsalt ei ole võimalik või sobilik esitada intiimses minavormis.

Leidub veel üks üldine metodoloogiline arutluspunkt. Töös kasutab Västriku vadjat ja isuri usundi käsitlemisel sünkretistlikku mudelit. Ehkki selline lähenemine pole vale, võinuks kaaluda ka usundilise dialoogi või polüfoonia mudeli rakendamist. Isuri ja vadjat usundi käsitlemine dialoogi ja polüfoonia paradigmas oleks ka teatud mõttes rohkem kooskõlas *writing culture* metodoloogiaga. See, et kohalikud inimesed püüdsid usundisse sulandada erinevaid elemente (nagu Västriku korduvalt väidab), on suhteliselt staatiline arusaam. Narratiivsel või kohati ka poliitilisel, sakraalsel ning administratiivsel võimupositsioonil olivad (õigeusu ja luteriusu vaimulikud, etnograafiahuvilised literaadid ja teadlased) ei sünkretiseeri oma tegevuses (kirjeldamisel ning kohati ka praktilistes sammudes), vaid peavad võimudialoogi (suuremal või vähemal määral jõupositsioonilt). Üldiselt jääbki mulje, et Västriku tegeleb tegelikult dialoogi tõlgendamisega, ent harjumus kasutada sünkretismi mudelit pidurdab autorit mõnevõrra, vähemasti retoorilisel tasandil. Seevastu, sissejuhatuses (lk 11) osutab Västriku, et on teadlik dialoogi mudeli olulisusest *writing culture* uurimistraditsioonis, ent kahjuks ei ulatu see tähelepanek sissejuhatusest kaugemale.

Huvitaval kombel on vadjalaste ja isurite riietumistavad köitnud vaatlejaid kõigil perioodidel, mil neid rahvaid on lähemalt kirjeldatud. Ka Västriku on püüdnud riietusküsimust lähemalt käsitleda.

Vale rõivastuse ja soengu teema kerib esile XVI sajandil. Novgorodi peapiiskopi Feodossi karjasekirjast aastast 1548 on Västriku välja toonud järgmise kirjelduse: „...abielunaised ja lesed pügavad pead, nii vanad kui noored, ja rätikuid oma peas ja rõivaid seljas kannavad, mis on nagu surirõivad, ja selle-

ga on nende käitumine suureks alanduseks naissoole. Ja ma olen nüüd käskinud [...] et kõik naised, nii noored kui vanad, oma juukseid mitte kunagi ei pügaks ja ei lõikaks, neiu põlvest kuni oma elu lõpuni, ja tüdrukud mehele minnes jätaaksid oma juuksed kasvama, ja abielus olles oma pead kataksid ja riideid omal seljas kannaks, mis on kristlasele kohane” (lk 57). Samamoodi hurjutatakse vadjalasi ja isureid ka Vene 1535. aasta kroonikas: „...et nende naised ei lõikaks juukseid ega kannaks ei peas ega õlgadel rüüd nagu surnud” (lk 57).

Ka XVII sajandil Ingerimaal tegutsenud luteri vaimulikele olid vadjalaste ja isurite imelikud riided pinnuks silmas. Nad võitlesid õigeusklike riietumistavade vastu, mis takistasid kaudselt konverteerimistegevust (lk 84, 91–92). Siin võib leida vihje, et erilaadne riietus üldse (s.t riietuse teatud vormidelemendid, mitte ainult valge värv, nagu Västriku eeskätt oletab) oli oluline misjoni seisukohast. Või peaks mõtlema selles suunas, et mõlemal juhul tuleb rõivastus jutuks seoses matusekombestikuga, mis võiks viidata teatud rituaalse rõivastuse sobimatusele ühe ja teise konfessiooni esindajate jaoks.

Aga kui liigume ajas (ning töö peatükke pidi) edasi, leiame, et XVIII sajandi lõpu ja XIX sajandi alguse teadlaste tähelepanu köitis samuti kohalik rõivastus. „...naiste rõivakomplekti rikkalikkus, nt mitmesuguse vormi ja keeruka ülesehitusega peakatted, kaunistustega ees- ja tagapõlled, iselaadi lõikega särgid ja vanapärast tüüpi pealiskatted, vööd, rohked ehted jms. [...] See unikaalne materjal lubab sedastada mitmeid arhailisi jooni naiste rõivastes, samuti rõivastuse ja teatud staatuse sümbolite muutumist seoses ühelt eluperioodilt teisele üleminekuga” (lk 136). „Teiseks on usundiliste arusaamadega ühenduses põhjust peatuda Trefurti kirjutistes kahel korral maini-

tud erilisel valgel rõivastusel, mis rituaalide läbiviimiseks selga pandi” (lk 139). Trefurt rõhutab valge (ja puhta) rõiva olulisust rituaalides (lk 140).

Need märkused näivad üsnagi huvitavad eriti üheskoos ning seostatuna. Riietusele pööravad tähelepanu erinevad vaatlejad – vene õigeusu ja luteriusu vaimulikud ning teadlased ja lite-raadid. Kõigi jaoks on see imelik, kõigile hakkab see silma.

XVIII sajandi lõpu tekstide analüüsimisel saame vihjeid ka XVI ja XVII sajandi andmete tõlgendamiseks. XVIII sajandi lõpu kirjeldajate arvates fikseerisid nad arhailisi kultuurielemente. Seega võis sel ajal kummastavana mõjunu olla sada või paarsada aastat varem tavaline. Aga muidugi ei saa me päris kindlalt väita, mis vaimulikele isurite ja vadjalaste riietuses täpselt ei meeldinud.

Aga teatud riietuse põlastamine sakaraalses arusaamises viib mõtted võimalikule seosele tsiviilmisjoni ideega. Misjoniuuringutes on täheldatud, et kristlane pole kristlik mitte ainult hinges, vaid ka igapäevastes materiaalses asjades. See tähendab, et kui vadjalaste ja isurite riietus ja soeng erines

vene või rootsi kristlaste omast, polnud nad õiged kristlased ning riietust ja soengut tuli muuta. See on osa tsiviilmisjonist, eluolu kristlikuks muutmisest. Üldiselt oli vadjalaste ja isurite eluviis sarnane venelaste ja rootslaste omaga, seda polnud vaja eriti muuta. Aga detailidest ilmneb siiski, et misjonäre häirisid ka materiaalsed asjad. See on maailma mastaabis tüüpiline.

Tundub, et mõnede probleemide üle arutledes (nagu antud juhul riietuse küsimus) pole *writing culture* kõige sobivam metodoloogia. See ei aita tõlgendada usundilisi reaale, mis on aga üks töö eesmärke.

Kuigi Ergo-Hart Västriku töö on spetsiifiline, keskendatud vaid kahele väikesele rahvakillule, on töös ka universaalsem vihje sellele, kuidas suurte ja võimupositsioonil olevate rahvaste seast pärit kirjeldajad näevad väikesi marginaalseid etnilisi grappe. Västriku teos on suurepärane kultuurianalüüsi näide, mis on kantud sügavast inimlikust kaasaelamisest isurite ja vadjalaste saatusele.

ART LEETE